

MIHOVIL PAVLINOVIĆ U NARODNOM KOLEDARU
PRIMJER KOMPLEKSNOG OSOBNOG IMAGINARIJA
DRUGE POLOVINE XIX. STOLJEĆA

Dr. sc. Katarina Ivon

Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja
Sveučilište u Zadru, HR

UDK: 94(497.5-3)"18":32-05 Pavlinović, M.

Izvorni znanstveni članak

Prihvaćeno: 9. V. 2012.

U rekonstrukciji Pavlinovićevega identiteta očitovana u "Narodnom koledaru", autorica kao temeljna polazišta uzima dvije povijesne činjenice koje se transparentno zrcale u analiziranim prilogima. Prva kazuje kako su u Dalmaciji druge polovine XIX. stoljeća egzistirale dvije struje Narodne stranke. To pak povezuje s kulturološkom oprjekom između urbane i ruralne Dalmacije, što je u konačnici rezultiralo drugačijim nacionalnim samopoimanjem njihovih pripadnika. Druga također proizlazi iz navedene kulturološke distinkcije, a ukazuje na dvije faze Pavlinovićevega političkog djelovanja. Navedene su se faze u potpunosti reflektirale na oblikovanje kulturnog imaginarija "Narodnog koledara" i tako časopisu osigurale jednu od značajnijih uloga u rekonstrukciji Pavlinovićevega osobnog imaginarija, ali i povijesne, političke i kulturne situacije tog razdoblja dalmatinske i hrvatske povijesti.

Ključne riječi: narodni preporod u Dalmaciji, Mihovil Pavlinović, "Narodni koledar", autopredodžbe, heteropredodžbe, kulturni imaginarij, XIX. st.

I. UVOD

Mihovil Pavlinović je, uz Mihu Klaića, zasigurno središnja osoba hrvatskog narodnog preporoda u Dalmaciji.¹ Konstatirao je to 1912. godine i urednik *Narodnog lista* Juraj

¹ Mihovil Pavlinović se rodio 1831. u Podgori, selu u Makarskom primorju. S dvanaest godina odlazi u splitsko sjemenište. Teško podnosi disciplinu te ga napušta već iduće godine. Sa šesnaest godina polako se okreće drugim sadržajima; savladao je talijanski i latinski te počinje pisati i stihove na tim jezicima. Već se tada počinje zanimati za ilirski pokret te s Lukom Botićem organizira krug istomišljenika u splitskom sjemeništu. Vraća se u rodni kraj te 1855. postaje župnik u Drašnicama, a uskoro i u rodnoj Podgori. No, Pavlinović se u svojoj sredini ne zatvara, već intenzivno održava kontakte sa svojim sjemeništarcima, ali i stvara nove s vodećim osobama

Biankini u povodu 60-godišnjice njegova izlaženja. Uvodni članak posvetio je dvojici vođa preporoda u Dalmaciji, Klaiću i Pavlinoviću, ističući kako su, unatoč činjenici što je Pavlinović Klaića smatrao jedinim vođom stranke, to zapravo bila obojica: "Ako je moguće tu razliku činiti, po velikom uplivu i ugledu, koji su jedan i drugi uživali, valjalo bi reći, da je Pavlinović bio vođa zagorske,² a Klaić primorske Dalmacije."³

Narodna stranka u Dalmaciji zastupala je ideologiju Strossmayerove Narodne stranke, uz neke posebnosti koje su proizlazile iz specifičnih dalmatinskih prilika. U navedenu razdoblju postojale su dvije zasebne varijante Narodne stranke u Dalmaciji, od kojih su jednu zastupali narodnjaci s područja Klaićeva *gradskoga društva* primorske i otočke Dalmacije, dok je drugu formirao Mihovil Pavlinović, a zastupali su je narodnjaci s područja *seljačkog društva*. Uz navedenu podjelu, osim spomenute distinkcije između priobalne i kopnene Dalmacije, vezuje se i postavka o dva različita mentaliteta i kulture: "jednoj patrijarhalno-ruralnoj, utemeljenoj uglavnom na slavenskoj usmenoj narodnoj tradiciji (običajno pravo, folklor, štokavska jezična osnovica), drugoj mediteransko-urbanoj (komunalni društveni ustroj, slavensko-romansko-latinska višejezičnost, pisana književna tradicija)."⁴

Evidentirajući dvije struje Narodne stranke u Dalmaciji, Nikša Stančić primjećuje i razlike u prihvaćanju narodnog pokreta, odnosno činjenicu kako su narodnjaci iz urbanog (gradskog) dijela Dalmacije prigrlili južnoslavensku ideju pridodavši joj značenje nacionalne ideologije, dok su narodnjaci ruralnog (seoskog) dijela, predvođeni većinom franjevcima koji su za većinu seoskog društva bili glavnom poveznicom s društvenim krugovima izvan vlastitoga, ostali vjerni hrvatskoj nacionalnoj ideologiji.⁵

političkog života u Banskoj Hrvatskoj. Tako 1860. postaje jedan od vođa preporodnog pokreta u Dalmaciji. Bio je zastupnik u Dalmatinskom saboru, Bečkom parlamentu pa i u Hrvatskom saboru. Nakon petnaest godina župnikovanja dobio je umirovljenje te se 1871. seli na dvije godine u Zadar kako bi pomogao usmjeravanju *Narodnog lista*, glasila Narodne stranke. Umire u Podgori 1887. godine. Usp. Benedikta ZELIĆ-BUČAN, *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i don Mihovil Pavlinović*, Matica hrvatska, Split, 1992.

- 2 Treba istaknuti da se pojam zagorske Dalmacije odnosi na Dalmatinsku zagoru, Makarsko primorje i neretvansko područje, gdje je Pavlinović posebno djelovao.
- 3 Juraj BIANKINI, "Dr. Miho Klaić i don Mijo Pavlinović", jubilarni broj *Narodnog lista (Il Nazionale) 1862. – 1912.*, 51, Zadar, 1. III. 1912., 1 – 2.
- 4 Davor DUKIĆ, "Andrija Kačić Miošić i književnost makarskog primorja: Prolegomena za jednu regionalnu književnu povijest", u: *Tematološki ogleđi*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 86 – 95.
- 5 "Mladi narodnjaci 'gradskoga društva', prijemljivi za šire integracijske tokove, odbacujući dalmatinstvo zadržali su u svojoj ideologiji slavenstvo, a u izravnom srazu s autonomaštvom, protivnim hrvatskoj nacionalnoj ideji, stavili su u prvi plan južnoslavensku ideju pridavši joj

Pavlinović je u velikoj mjeri uobličio nacionalno samopoimanje one druge, "konzervativnije" opcije Narodne stranke te čvrsto ostao u okvirima hrvatske nacionalne ideologije narodnjačkog tipa, što ćemo u konačnici pokušati potvrditi analiziranim priložima. Jasno se razabire i činjenica kako Pavlinović 60-ih godina uviđa da je zbog jedinstva svih silnica unutar Narodne stranke potrebno oblikovati jedinstvenu preporodnu ideologiju koja će svima biti prihvatljiva, pa upravo stoga u svojoj ideologiji težište počinje prenositi na južnoslavensku ideju. Marjan Diklić⁶ definira dvije faze Pavlinovićeve političkog djelovanja te ih uvjetno naziva: faza jugoslavenstva i faza hrvatstva. U prvoj fazi, koja traje do kraja šezdesetih godina, Pavlinović je ideolog jugoslavenstva, dok je u drugoj fazi, koja traje od kraja šezdesetih do njegove smrti 1887., ideolog hrvatstva. Međutim, važno je naglasiti da se one kod Pavlinovića međusobno ne isključuju jer je u prvoj samo jače naglašena jugoslavenska, a u drugoj hrvatska nacionalna ideja. Sve navedeno dijelom se očituje na stranicama *Narodnog koledara*.⁷

Osim iznimnog književnog, političkog i kulturnog značenja u navedenu razdoblju hrvatske (dalmatinske) povijesti i kulture općenito, *Narodni koledar* nam je zanimljiv i kao refleksija Pavlinovićeve političkog i kulturnog djelovanja u datom trenutku. Svojim izlaženjem *Koledar* je pratio cijelu "preporodnu" polovinu dalmatinskog XIX. stoljeća (1863. – 1900.); svojom pak osnovnom strossmayersko-kačićevskom orijentacijom nametnuo se kao idealno sredstvo za postizanje naznačenih preporodnih ciljeva; svojom formom "pučke knjige" profilirao je i naznačio svoju ciljanu publiku (stanovništvo ruralnog dijela Dalmacije); u konačnici, svojim je urednicima i

značaj nacionalne ideje. Inteligencija 'seljačkog društva', čija je shvaćanja uobličio Pavlinović, prije svega župničko svećenstvo, svjetovno i franjevačko, nije bila integrirana u 'gradsko društvo' te je s gornjim slojem svog dijela Dalmacije – trgovcima, imućnijim seljacima, pojedincima i skupinama građanstva i inteligencije u gradićima i varošima svog područja – svoju hrvatsku etničku svijest izravno transponirala u hrvatsku nacionalnu svijest." Usp. Nikša STANČIĆ, "Mihovil Pavlinović u narodnom preporodu u Dalmaciji i u hrvatskoj politici 19. stoljeća", u: *Mihovil Pavlinović u politici i književnosti*, ur. Nikša Stančić, Globus, Zagreb, 9 – 37.

6 Marjan DIKLJIĆ, "Odnos između Mihovila Pavlinovića i Ive Prodana", u: *Mihovil Pavlinović u hrvatskoj politici i književnosti*, 127 – 137.

7 Analizirajući kulturni imaginarij *Narodnog koledara*, evidentno je kako je upravo Pavlinović paradigmatička ličnost periodika, a temeljni je dojam kako obrat u kulturnom imaginariju *Koledara* prati politički obrat samog Pavlinovića, ali i ostalih dalmatinskih narodnjaka koji su sudjelovali u kreiranju programske politike periodika. Usp. Katarina IVON, *Imagološka analiza zadarskih koledara (Narodni koledar i Svačić)*, doktorska disertacija, Zagreb, 2011., 70 – 81.

suradnicima deklarirao vlastitu pripadnost "konzervativnijoj" opciji Narodne stranke.⁸ Na svojim stranicama *Koledar* je naznačio Pavlinovićev kulturni (etnički) te nacionalni (politički) identitet, koji su se očito razilazili u pojedinim razdobljima njegova djelovanja. Može se naslutiti kako je njegov kulturni (etnički) identitet slavenski/južnoslavenski, dok je njegov nacionalni (politički) identitet isključivo hrvatski, što se ujedno podudara s prvom fazom njegova političkog djelovanja. Nakon 1871. Pavlinović više ne objavljuje u periodiku, stoga preklapanja navedenih identiteta potvrđujemo njegovim političkim i društvenim djelovanjem, ali i obratom u imaginariju⁹ *Narodnog koledara* koji su oblikovali Pavlinovićevi najuži suradnici i politički istomišljenici.

II. PAVLINOVIĆEV IDENTITET – "U KRUGOVIMA KOJI SE ŠIRE"

U *Narodnom koledaru* Pavlinović se žanrovski javlja vrlo raznolikim priložima, od ženskih narodnih pjesama preko narodnih zagonetki i odgonetki do pripovijedaka i povijesnih crtica o ljudima i krajevima. Već u prvom broju *Narodnog koledara* (1863.) Pavlinović objavljuje prikupljene "Ženske narodne pjesme"¹⁰ u kojima se pjeva o ljepoti žena iz Makarske, Pelješca, Primorja, Dubrovnika.¹¹ Lirske ženske narodne pjesme objavljuje i u sljedećem broju (1864.), ukupno ih je 11.¹² U trećem broju

⁸ Suradnici i urednici *Narodnog koledara* većinom su dolazili iz svećeničkih, franjevačkih krugova ili su svojim rođenjem i djelovanjem bili vezani uz dalmatinsko zaleđe, odnosno makarski kraj.

⁹ Jedan od ključnih pojmova imagologije, istraživačke paradigme u znanosti o književnosti, koja se bavi proučavanjem predodžbi o stranim zemljama i narodima (heteropredodžbe) te o vlastitoj zemlji i vlastitu narodu (autopredodžbe). Središnji pojam imagologije je imagem, odnosno skup karakterističnih predodžbi o nekom predmetu (najčešće etnikumu) u nekoj pojedinačnoj kulturi, a kulturni imaginarij predstavljao bi skup karakterističnih imagama neke određene kulture u određenom razdoblju. Usp. Davor DUKIĆ i dr., *Kako vidimo strane zemlje. Uvod u imagologiju*, Srednja Europa, Zagreb, 2009.

¹⁰ Stipe Botica navodi kako se u hrvatskoj praksi sakupljanja narodnih pjesama jedva može naći tako učinkovita osoba kao Pavlinović, koji je s toliko htjenja, žara i ljubavi pristupio sakupljanju tog kulturnog blaga hrvatskog naroda. Usp. Stipe BOTICA, "Neretva u Pavlinovićevoj rukopisnoj zbirci hrvatskih narodnih pjesama", u: *Don Mihovil Pavlinović i Neretva*, Neretvanska riznica umjetnina i inih vrijednosti, Zagreb, 2007., 19 – 26.

¹¹ U prvom broju (1863.) objavljuje sveukupno devet ženskih narodnih pjesama: "Božićnja Poskočnica", "Čudo", "Makarke", "Svatovska pripievka", "Druga nješto drugčija", "Pozdrav mlade neve", "Pelješke", "Primorkinja", "Najljepši Jagluk i najbolji Sadak" (*Narodni koledar*, 1863., 52 – 56).

¹² Naslovi pjesama su: "Poskočnice", "A tri duše nemogoše", "Najbolje bilje", "Hajd' pripivaj po gori zelenoj", "Darovi Vili", "Kladila se Vila i divojka", "Tvoja se srića rodila", "Komu ćemo selu dati?",

(1865.) objavljuje tri pjesme, naslovljuje ih "Djetinske".¹³ Na kraju, u četvrtom broju (1866.) objavljuje 9 pjesama¹⁴ koje su, osim prve koja je iz Hercegovine i posljednje koja je iz Primorja, većinom iz vrgorskog kraja. U bilješci se Pavlinović za navedene pjesme zahvaljuje velikom narodnom prijatelju Mati Prvanu.

U *Narodnom koledaru* objavljuje i sedam sakupljenih epskih pjesama: "Senjski uskoci i Neretvanka" (1864., 87 – 88), "Sužanjstvo Bilića Stipana" (1865., 80 – 82), "Smrt Tomića Mihata" (iz Makarskog primorja) i "Kršćenje Isusovo" (iz Hercegovine, 1866., 86 – 93), te "Ženidba Smiljanića", "Junačтво Angje Šibenkinje" i "Kćer kneza Baćinskoga" (1873., 146 – 152).¹⁵ Također objavljuje zanimljive narodne zagonetke, odgonetke i poslovice.¹⁶ U trećem broju *Koledara* objavio je 1865. i svoju epsku pjesmu "Putni Spomenak godine 1864.", a u broju za 1882. godinu epsku pjesmu "Pet srpnja u Rimu. 1881.", gdje se tek iz bilješke na dnu lista doznaje da joj je autor Mihovil Pavlinović: "*Ovu pjesmu na ime Hrvata sastavio i krasnoslovio u Rimu, dne 6 srpnja, na slavnoj poliglotnoj akademiji u Vatikanu, na čast slovinskih apostola M. Pavlinović. (...) Od ostalih Slovina krasnosloviše: Poljak grof Tarnowski, Rusin Sierinski i Čeh Stule. (...) Slušajući ovu našu pjesmu, tom je prigodom sv. Otac izjavio da je hrvatski između svih jezika slovinskih, najsladji i najromonitiji; najsličniji talijanskomu.*"¹⁷

O Pavlinoviću akademik Dubravko Jelčić piše kako je bio politički pisac *par excellence* i da sve što je pisao ima jak politički kontekst.¹⁸ Vodeći se ovom tvrdnjom, pokušat ćemo rekonstruirati njegov identitet prisutan u *Koledaru*. Prilozi koji su imagološki potentniji povijesne su crtice i pripovijetke o hrvatskim ljudima i krajevima. U navedene tekstove spadaju: povijesna pripovijetka "Jedna noć u Primorju", objavljena u drugom broju (1864.), geografsko-povijesne crte "Primorje i

"Što si tako jednolika", "Moma i Jelenak", "Muha i komar" (*Narodni koledar*, 1864., 88 – 92).

¹³ Naslovi pjesama su: "San me mori", "Iš", "Pelin moj" (*Narodni koledar*, 1865., 88 – 89).

¹⁴ Naslovi pjesama su: "Sakuj meni od zlata junaka", "Što je tebi ditelino travo?", "Ono nije javor drvo", "Što ćemo mu darovati?", "Sidi soko na kuku", "A junak je za svoj rod", "Smiešnica", "Ja posijah bilicu pšenicu" (*Narodni koledar*, 1866., 103 – 105).

¹⁵ Za razliku od pjesama objavljenih u prijašnjim brojevima, u kojima je ispod svake pisalo "priobćio pop Miho Pavlinović", ovim se narodnim pjesmama u podnaslovu navodi samo "iz sbirke M. P.", iz čega se dalo naslutiti da se radi o Mihovilu Pavlinoviću.

¹⁶ Zagonetke i odgonetke Pavlinović objavljuje u brojevima za 1863., 1864., 1865., 1866. godinu, dok poslovice objavljuje u 3. broju iz 1865. godine.

¹⁷ *Narodni koledar*, Matica dalmatinska, Zadar, 1882., 175.

¹⁸ Dubravko JELČIĆ, "Mihovil Pavlinović", u: *Don Mihovil Pavlinović i Neretva*, 7 – 12.

Primorci" (1865.), "Poljica i Poljičani" (1866.), "Crte iz trogirске poviesti" (1867.), "Crte iz domaće poviesti – Brač" (1868.) te u brojevima za 1870. i 1871. godinu povijesna crtica o najvećem protuturskom junaku Jurju Kastriotiću Skenderbegu. To je ujedno i zadnji prilog kojim se Pavlinović javlja u *Narodnom koledaru*.

Analizirani Pavlinovićevi prilozii zrcale velikim svojim dijelom moralne i društvene nazore, ali i književne i kulturne uzore na koje se oslanjao tijekom svog društveno-političkog djelovanja. Sva kompleksnost i slojevitost Pavlinovićeva identiteta iščitanog u *Narodnom koledaru* realizirana je s nekoliko ključnih sastavnica koje bismo hijerarhijski – od užih, konkretnijih prema širim, apstraktnijim – mogli ovako posložiti: Makarsko primorje – Dalmacija – hrvatstvo – slovinstvo.

U analizi spomenutih sastavnica jasno se daje naslutiti kako one proizlaze jedna iz druge kao svojevrсна nadogradnja. Kao središte uzima se Makarsko primorje iz kojeg se dalje razvijaju ostale sastavnice. U člancima su se one realizirale nizom potkategorija koje su oblikovale Pavlinovićev identitet.

Kao i Kačiću, i Pavlinoviću je užii zavičajni prostor Makarsko primorje. Pavlinović je rođen u Podgori, mjestu u Makarskom primorju, a i veći je dio svog života proveo tamo. Naime, petnaest je godina bio podgorski župnik, a i nakon umirovljenja vraća se Podgori. Navedeni toponimi o kojima piše u svojim povijesnim crticama (Poljica, Brač, Primorje) u potpunosti bi se uklopili u širi pojam Makarskog primorja kako ga tumači Davor Dukić.¹⁹ Kao što smo spomenuli, Pavlinović kao sakupljač narodnih pjesama svoj interes također usmjerava tom kraju pa već u spomenutom prvom broju pjeva o ljepotama makarskih,²⁰ primorskih²¹ i peljeških²² djevojaka.

I kao političar Pavlinović je vezan za Makarsko primorje te je politički djelovao na području dalmatinskog zaleđa, primorja i Neretve. Treba istaknuti kako je upravo

¹⁹ Autor u svom članku "Andrija Kačić Miošić i književnost makarskog primorja" rabi pojam Makarsko primorje u širem značenju od uobičajenoga. Naime, on pod tim pojmom podrazumijeva prostor između splitske komune i Dubrovačke Republike, u kojem je od XVII. do XIX. stoljeća dominirao kulturni utjecaj franjevačkih samostana u Makarskoj, Zaostrogu i Živogošću, djelomice i Sumartinu. Usp. D. DUKIĆ, *Tematološki ogleđi*, 86 – 95.

²⁰ U pjesmi "Makarke", kroz razgovor vile i njezina konjića ističe se ljepota Makaranki naspram Primorki: "Oj Jelinu milo dobro moje / Lipše jesu makarske divojke / Kud god idju, sve se po dvi vode / Suknje nose modre i zelene / A vuštane bile bumbažine..."

²¹ Pjesma pjeva: "Primorkinja konja jaše / Srebrenom se ćordom paše / Sjav miseče sjaj! / Mili Bože, lipati sam / Bila ti sam i rumena! / Sjav miseče sjaj!"

²² Pavlinović navodi: "Koliko sam obaša gradovah / Ja nevidih lipših divojakah / Što na kunoj mladih Pelišakah..."

Makarsko primorje bilo snažna utvrda hrvatskih narodnjaka. Tada se ono dijelilo u dvije općine: Makarsku i Gornje primorje. One su već na prvim izborima prešle u ruke narodnjaka pa je već na prvoj sjednici prihvaćen prijedlog Kažimira Ljubića da se za sve javne poslove uvede hrvatski jezik kao službeni.²³ Spomenimo da je Pavlinovića u Dalmatinski sabor birao izborni kotar Vrgorac – Makarska – Metković i Imotski kotar, a u Beč izborni kotar Makarska – Sinj – Metković – Vrgorac – Imotski. Svakako, makarski je kraj od iznimne važnosti za Pavlinovića.²⁴

III. HRVATSTVO VS. SLOVINSTVO

Gradaciju naznačenih identitetskih pojmova kod Pavlinovića i njihovo definiranje najjasnije možemo uočiti u opisu stanovnika u geografsko-povijesnim crtama o Primorju, Poljicima, Trogiru i Braču. Konceptija članaka je ista: geografski opis na početku, zatim opis žitelja navedena mjesta i na kraju kratka *povjestnica* mjesta. Evo kako Pavlinović opisuje Primorca: *"Primorac je Hrvat. Visoka i ponosita stasa, obilate crne kose i brkovah, biele kobi, duge obiliči, osorna pogleda, bistra razuma, srdit i milostiv, nezna mjere ni u ljubavi ni u mržnji; on, oli pjeva, oli psuje. Nosivo mu je razlikovato, ali većinom je narodno. Crljena kapa na glavi, srebrna puca niz prsi, nož za pasom, a čibuk u zasukanoj ruci, to su ti glavni primorski uresi. (...) Tudje pravo poštuje, od zločinstva bježi, nije ni čuti o posilju, rado idje za pametnijim; ali u občini nebi želio nikoga imati nada sobom. Najveće mu je do poštenja i do crljene kape; pa ga nećeš ni podkupiti, niti na sramotu navesti. Drži se imena, jezika, običaja: a to mu je sve čisto narodno."*²⁵

²³ Bože MIMICA, *Omiška krajina – Poljica – Makarsko primorje: od antike do 1918. godine*, Knjižnica povijesnih izdanja, Rijeka, 2003.

²⁴ O važnosti Makarskog primorja u drugoj polovini XIX. stoljeća F. Glavina ističe: *"Na kraju, ne bez ponosa, konstatirajmo da je Makarska i njeno Primorje preko narodnog preporoda dala znatan prinos u borbi protiv odnarodivanja, za očuvanje naše narodnosti, našeg etnosa u ovom dijelu Hrvatske... Pod vodstvom svojih velikana Mihovila Pavlinovića, Stjepana Ivičevića, Kažimira Ljubića i ostalih oduševljenih narodnih prvaka, u borbi protiv veoma agresivne talijanizacije i pogubne bečke politike, ovaj kraj je svim svojim snagama učestvovao u toj borbi, i svim svojim bićem posvjedočio privrženost narodnoj stvari."* Usp. Frano GLAVINA, "Kulturno-politička strujanja u Makarskoj i njenom primorju u 19. stoljeću", *Makarski zbornik*, knj. 1, Makarska, 1970., 425 – 500.

²⁵ *Narodni koledar*, 1865., 22.

Na sličan način opisuje i slične karakteristike pridaje Poljičanima, pa u tekstu navodi: "*Svi Poljičani hrvatski se nose, hrvatski živu, i hrvatski govore. Tamo nije traga klobuku; pa i popovi same kape nose. Svi ikaju, mnogo štiju; ali neimadu ni obilna ni izvorna govora; a bez knjiga pjevati neume. (...) Svi su radišni, razgovorišni; u gostoljubju razsipni, i u svakom običaju tvrdokorni. (...) Poljičko srce dva domovna imena poznaje; jedno su mu Poljica, a drugo mu je Slovinska. (...) Poljičanin i odjećom se drži staroga hrvatskoga kroja, nalik spljetskomu i trogirskomu; velika crljena kapa uzvrnuta (to mu je osobitost), ožeta jačerna, pas, uzke gaće na sponje, čarape i opanke. Ni pusata, ni ponosa: a riedko lule i nakita. Nosivo žensko priprostitije: obilata košulja širokijem rukavima, koja prebadača niz prsi, prtena brnja, bieli rubac po glavi, a žuti pašmagovi na nogu. (...) Dika im je što i dan danas živo čute narodnost i slobodu; ova dva velika dobra najvećih naroda.*"²⁶

Pavlinovićev Trogiranin je hitar, srčan i radišan Hrvat koji rado nosi crvenu kapu i dolamu, a posebno živo osjeća "*svoje korenito hrvatstvo i krv za krst i za dom prolivenu*". Opisujući Bračane, također ističe njihovo *korenito hrvatstvo*; starosjeditelji čakaju, dok pridošlice štokaju. Iz navedenih opisa jasno se može uočiti kako Pavlinović navedene stanovnike u prvom redu percipira kao Hrvate, a nakon toga kao *Slovince*, što je vrlo neobično za sam početak izlaženja *Narodnog koledara*. U svim člancima 60-ih godina koristi se *slovinsko (slavjansko)* atribuiranje narodnosti, a u kasnijim se godištima ono sve više profilira, odnosno sve se više naglašava njezin hrvatski karakter. Tadašnje isticanje pripadnosti *slovinstvu*, a ne hrvatstvu, korespondira s političkom situacijom, a posebno odnosom prema autonomasima (talijanasima), kojima je u smislu teritorijalnog povezivanja bila prihvatljivija Bosna kao svojevrsno dalmatinsko zaleđe, nego povezivanje sa sjevernom Hrvatskom. Međutim, ovdje nailazimo na potvrdu kako Pavlinovićeva struja Narodne stranke nikada nije dopustila da hrvatski nacionalni identitet bude apsorbiran od nadređene mu slavenske/južnoslavenske ideje.

Upravo je kod njih hrvatski identitet sa svim svojim manifestacijama imao kvalitetu pravoga nacionalnoga identiteta, dok je slavenstvo/jugoslavenstvo bilo shvaćeno samo kao širi kulturni i etnički koncept, što će u konačnici i potvrditi politički put većine Pavlinovićevih suradnika. Ovdje se iščitava ono što smo na početku ustvrdili; naime, kako u ovoj fazi Pavlinovićev kulturni (etnički) identitet

²⁶ *Narodni koledar*, 1866., 28.

nije istovjetan njegovu nacionalnom identitetu.²⁷ U tom je kontekstu značajan i Pavlinovićev govor održan na Jelsi u povodu otvaranja Narodne čitaonice 1868. u kojem navodi kako se upravo radi obzira prema autonomašima zatajilo narodno i političko ime: "*Što smo se imali zvati Hrvati, rekosmo da smo Slovinci; mjesto aneksionisti, rekosmo da smo narodnjaci. Doduše u tom laži nije bilo, ali nije bilo ni one čiste, bistre istine, koja je dolikovala našem vitežtvu; istine koja bi možda bila prižestila borbu, ali bi je bila prikratila, i plodnijom učinila.*"²⁸

U navedenim se tekstovima također jasno uočava velika pažnja koju Pavlinović posvećuje etnografskim opisima odjeće stanovnika pojedinog mjesta; ovdje se misli na odjeću, ali i na određene običaje i navike. Etnografski opisi, kao i kod Kačića, predstavljaju bitno obilježje hrvatskog identiteta. Prisjetimo se kako su i ideolozi ilirstva iz Zagreba (Gaj, Mažuranić, Trnski) tijekom četrdesetih godina posjećivali Dalmaciju sakupljajući povijesne dokumente i narodnu nošnju kako bi dokazali njezin nacionalni identitet. Za Pavlinovića je od iznimnog značenja i jedan od simbola hrvatstva – *dalmatinska crvena kapa*, koju svaki navedeni stanovnik rado nosi na glavi. Crvenkapa svjedoči činjenicu kako su Dalmatinci pravi Hrvati. Ovakva isticanja hrvatskog identiteta Dalmacije učestalija su u kasnijim godištim, kada je sve više jačala pravaška ideologija i potreba da se upravo interpretacijom povijesti, odnosno na temeljima srednjovjekovne hrvatske države logičnim i opravdanim prikaže temeljni preporodni cilj – sjedinjenje Dalmacije sa sjevernom Hrvatskom. Simboliku *crvenkape* Pavlinović je rado isticao u svim svojim govorima. Tako i u spomenutom govoru na Jelsi ističe kako su mnogi nakon proglašenja Ustava, kada se počelo govoriti o obnovi jedinstva Trojedne Kraljevine, bili protiv toga te se jedva četvrtina narodnjaka uspjela progurati u Dalmatinski sabor: "*... puk Splitski i Šibenski, taj hrvatski korenjak, grdio je hrvatsko ime, kojim se nazivlje; u žalostnoj*

27 Možemo se pozvati na S. P. Huntingtona koji, govoreći o identitetima, naznačava nekoliko ključnih točaka pa navodi kako su oni u većini slučajeva konstruirani te ih pojedinac stvara pod različitim stupnjevima pritisaka i pobuda. Govoreći o zamjenskom identitetu, navodi kako je za njega bitna situacija, odnosno činjenica kako će u nekim situacijama ljudi više naglašavati onu stranu identiteta koja ih povezuje s ljudima s kojima zajedno djeluju. Ovo možemo povezati s Pavlinovićem, koji u naznačenu razdoblju u prvi plan ističe svoj kulturni (etnički, konstruirani) identitet koji se mijenja, dok je nacionalni (hrvatstvo) konstanta. Usp. Samuel P. HUNTINGTON, *Tko smo mi? Izazovi američkom nacionalnom identitetu*, Izvori, Zagreb, 2007., 391 str.

28 Mihovil PAVLINOVIĆ, *Pjesme i Besjede Mihovila Pavlinovića. God. 1860.–72.*, tiskom Narodnoga lista, Zadar, 1873., 273.

*nesujestici, na glas gradskih goliša, svoju crvenu kapu ti Hrvati sami su gazili.*²⁹ I kad su se Trogirani opozvali na kralja, učinili su to, kako Pavlinović navodi, po *"hrvatskom običaju, udariše kapom od tle"*.³⁰

Osim crvene kape, odnosno tradicijske nošnje i starih običaja, kao legitimitet narodnosti Pavlinović ističe i narodni jezik. Pavlinoviću je narodni jezik jedan od najvažnijih aspekata hrvatstva; njegovo jezično geslo je: *piši kako puk govori*. Ističe kako jezik mora biti narodni. Kada kod Poljičana ističe njihov hrvatski govor, navodi da svi ikaju te u bilješci na dnu stranice tumači kako je kod njih u izobilju *"mjestiteljnoga padeža, i čakavštine osobito u naglasku"*.³¹

Čakavicu kao izvorni hrvatski idiom nalazimo i u opisu Bračanina. Međutim, u broju za 1886. godinu, u članku "Biograd – Bielograd" autora Grgura Urlića Ivanovića, nailazimo na oprječno mišljenje; tako je *"biogradcu hrvaština od navike u ikavici, čuješ mu u govoru, na svakoj drugoj slovki oštri naglasak, ko u Crnogorca. (...) Biogradac netrpi čakavca, koji mu je svaki dan do ušiju. Oporno i otresito, na svaku mu otrese: Mi smo primorci hrvatija; a vi boduli? čakavci Slovinjani."*³²

Često se Pavlinović u svom kulturnom i književnom djelovanju doticao *dalmatinskog jezika*³³ i pitao se: *kakav je to jezik i koliko jezika ima u dalmatinskom?* Kao odgovor navodi riječi jednog autonomaša: *"Da, da, ima tu morlaka, ima tu slovinske pasmine: ali je to niža vrsta svieta. Prava Dalmacija, vrsta izobražena, umna ruka, to je talijansko pučanstvo (...) krovatski jezik pogibelan je autonomiji; učionâ ne trieba puku; mi svoje učione imamo."*³⁴ Ovo također potvrđuje koliku je ulogu jezik odigrao i u produbljivanju na početku postavljene kulturološke distinkcije Dalmacije. Iznimnu ulogu pučkom jeziku i književnosti Pavlinović pridaje i u članku "Dvije književnosti u jednom jeziku, jali piši kako puk govori", koji objavljuje u "Različitim spisima". Autor u članku iznosi potrebu za dvjema književnostima: pučkom i narodnom, odnosno pučkom i umjetnom. Navedeno Frangeš tumači Pavlinovićevom zaljubljenosti u puk (seljaštvo), koji za njega predstavlja osnovu nacije i narodnosti, te stoga inzistira

29 Mihovil PAVLINOVIĆ, *Pjesme i Besjede*, 272.

30 *Narodni koledar*, 1867., 72.

31 *Narodni koledar*, 1866., 28.

32 *Narodni koledar*, 1866., 108.

33 Govor je upriličen na otvorenju Imotske čitaonice 1870. godine, a objavljen je pod naslovom "Hrvatsko pravo".

34 M. PAVLINOVIĆ, *Pjesme i Besjede*, 286.

da se druga (umjetna) oslanja na prvu (pučku) književnost, odnosno da joj se podredi u potpunosti. Frangeš navodi kako Pavlinović u svom obožavanju puka ide toliko daleko *"da smeće s uma i svoje svećeničko zvanje i obveze!"*³⁵

U tom kontekstu Pavlinović odbija i prijevode jer pogubno i razorno djeluju na pučki duh i pučki jezik. Činjenicu kako je jedan od glavnih Pavlinovićevih preporodnih ciljeva, osim sjedinjenja sa sjevernom Hrvatskom, bio i pohrvaćenje škola i ureda, potvrđuje nam i Dinko Politeo u svom članku o Mihovilu Pavlinoviću u broju *Narodnog koledara* za 1898. godinu. U Pavlinoviću naklonjenu članku Politeo navodi kako je od početka rada Dalmatinskog sabora isti uvijek govorio hrvatski, iako je u Saboru službeni jezik bio talijanski. Jedan jedini put u Saboru je Pavlinović progovorio talijanskim, i to godine 1867. kada je želio pobiti izbor Lapenne. Ističe kako je to bila jedna od najburnijih saborskih sjednica. Navodi kako je jedanput i pisao talijanski, i to 1873. kada je sastavljao kritiku Nodilu u svezi s člankom o Egiptu u podlisku lista *Il Nazionale*. Tada je upotreba hrvatskog jezika bila iznimno velik napor, ali samo Pavlinović nije popuštao.

O pitanju jezika Pavlinović progovara i u svojoj povijesno-pučkoj pripovijetci *Jedna noć u Primorju*. Međutim, ovdje kritizira hrvatski puk, ali i hrvatsko svećenstvo, smatrajući ga izravnim sukrivcem za nastalu situaciju: *"Kad je puk počeo vidjati da svećenik latinski bolje zna nego li naš svećenik (a kako nećeš da zna, kad su u njega sve naše učione?), stade jadan misliti da je tudjinski bolje nego naški; da je latinski nješto izvrsnije, i Bog zna šta? (...) Pa čuj jada i gorega: mnogi pučki sinovi koji su se popili, počeli su i oni s reda kao stiditi se i odricati svoga jezika, i to da ih koja ptica zlokobnica nebi prekoral neznastvom, jali Slovjenstvom: te želeći i oni da im što prije uhor podraste i da se bolje udvore, odbjegli su svoju starinu. Evo ti kako zapadosmo u današnju nevolju."*³⁶ Pavlinović ističe kako su na različite načine Grci, Talijani i Nijemci željeli nametnuti svoj jezik u bogoslužju. Ali se ne čudi njima koliko vlastitim ljudima, koji su se kasnije počeli odricati i stidjeti svoga jezika.

IV. KULTUROLOŠKA OPRJEKA: KLOBUK – KAPA

Oprjeka između *klobuka* i *kape* (građanstva i seljaštva) jedan je od temeljnih kulturnih/socijalnih antagonizama koji je Dalmaciju toga doba razlikovao od drugih

³⁵ Ivo FRANGEŠ, "Pripomene o Pavlinovićevu stilu", u: *Suvremenost baštine*, ur. Albert Goldstein i Dubravko Jelčić, Matica hrvatska, Zagreb, 1992., 42 – 66.

³⁶ *Narodni koledar*, 1864., 44.

hrvatskih zemalja. Uporaba talijanskog jezika dala je gradskoj sredini iznimno jak talijanski pečat, a time se stvorio i velik jaz između gradskog i seoskog stanovništva.

Upravo se u ovoj fazi narodnog preporoda koji je zahvatio Dalmaciju uvidjelo da se ujedinjenje hrvatskih zemalja ne će moći provesti bez jake potpore puka koji je do tada bio potpuno odvojen od gradske sredine. Narodnjaci su tu snagu prepoznali te baš stoga i pokrenuli *Narodni koledar*, dakle sa svrhom da se dotada dva odvojena narodna sloja ponovno zbliže jer pripadaju istom narodu. O oprjeci *kape i klobuka* pisao je već 1844. godine Nikola Tommaseo u svojim *Iskricama*: "*Dva naroda smo u istom puku – kapa i klobuk nijesu ista otačbina; liekar i mesar negovore isti jezik; težak i tèrgovac su kao neprijatelji. Valja da se klobuk pokloni pram kapi; u ovoj je osobito narodnost i dostojnost.*"³⁷

Pavlinović u svojim prilogima često spominje navedenu oprjeku. Pod *klobukom*, odnosno *klobučarima*, podrazumijeva građane koji su se prilagodili Mlečanima, Francuzima ili Austrijancima uzdižući se tako od ostalog puka, njemu je *klobuk* simbol izdajstva, dok se pod kapom, tj. *crvenkapom*, skriva pravi narodni čovjek, domoljub i Hrvat. Za ovu distinkciju Pavlinović koristi i izraz *mali i veli puk*. U opisu Poljica i Poljičana Pavlinović posebno ističe činjenicu kako tamo "*nije traga klobuku; pa i popovi same kape nose.*"

Da je oprjeka *klobuka – kapa* prisutna u Dalmaciji od davnih vremena, svjedoči Pavlinović u svom članku "Primorci i Primorje" u kojem objašnjava kako su nastali *klobučari* u Primorju. Naime, nakon 1698., kada je prekinuto ratovanje među Mlečanima i Turcima, Primorci su dobili određene povlastice budući da su u ratu pomogli Mlečanima. Jedna od povlastica je i plemstvo koje ih je odvajalo od običnoga puka, a nije više bilo ni danka koji su morali plaćati. Pavlinović navodi kako su u Makarskoj bile *povlašćene* 34 obitelji, a u cijelom Primorju njih 334; u Makarskoj je bilo 11 plemića, a po Primorju ukupno 120.

U članku "Crte iz domaće poviesti – Brač" u nekoliko primjera iz života Brača dokazuje kako je upravo ta oprjeka bila vrlo štetna za narodni život. Navodi kako su Bračani, kao i ostali Hrvati, najviše voljeli županijsku upravu u kojoj se sve uređivalo zborom koji je imao dva reda. Kasnije, kako navodi, pod Mlečanima se zbor podijelio u dva dijela: jedan je bio "občina (*comunitas*)" u kojoj su sjedili plemići, a drugi "skupština (*universitas*)" u koju su dolazili pučani. Kad su Mlečani postavili kneza,

³⁷ *Iskrice*, XIV, 39, prema: Tereza GANZA-ARAS, "Ilirstvo Nikole Tommasea", u: *Dalmacija u narodnom preporodu 1835. – 1848.*, ur. Nikola Ivanišić, Narodni list, Zadar, 1987., 151.

sva su prava bila predana plemićkom zboru pa tko nije bio plemić, nije mogao biti izabran. Kasnije su Mlečani izigrali i bračke plemiće.

V. "JEDNA NOĆ U PRIMORJU"³⁸

(PAVLINOVIĆEV KLJUČNI PROGRAMATSKI TEKST U *NARODNOM KOLEDARU*)

U pripovijetci "Jedna noć u Primorju"³⁹ Pavlinović najljepše zaokružuje predodžbu vlastitog naroda; kroatofilski oblikuje svoje misli smatrajući ga izuzetno blagim i mirotvornim pa za njega tvrdi da je *čisti i bistri narod od temelja*, što je za Pavlinovića i njegovu ideologiju izuzetno bitno.⁴⁰ U njoj iznosi narodnu povijest počevši od Ćirila i Metoda. Zadržat ćemo se na spomenutoj pripovijetki i ustvrditi kako je upravo ona ključni programatski Pavlinovićev tekst objavljen u *Koledaru*. Spomenuta je pripovijetka pisana u obliku dijaloga između Putnika i Duhovnika. Dijaloška forma najneposrednije djeluje na čitatelja, stoga je sve svoje rasprave Pavlinović pisao upravo u dijaloškoj formi, a mnogi tvrde da ju je preuzeo od Starčevića. Putnik je *"dalmatinski krajišnik koji iz Bosne pregoni trgovinu na otoke"*. Nailazi na Duhovnika koji na groblju moli za mrtve, ali ga ne razumije jer moli jezikom drugačijim od njegova. Duhovnik mu govori da moli iste molitve koje su i njegove. Putnik postavlja ključno pitanje: *"Ma kakva je ta Narodnost?"*, što pokreće cijeli razgovor, u kojemu autor kroz lik Duhovnika prenosi svoje narodnjačke misli i ideje. U Pavlinovićevu doba Dalmacija je bila posve zaostalo područje smješteno na periferiji Habsburške Monarhije. Pored slabe prometne povezanosti i gospodarske zaostalosti, imala je nerazvijeno školstvo i kulturu. I Pavlinović navodi kako je Dalmacija malena i siromašna te ističe kako mnogi govore da je *"težka carevini, ka rdja selu u kom je"*. Međutim, unatoč svemu Pavlinović je Dalmaciju držao kolijevkom hrvatstva: *"Zvonimirova kruna premjestila se u tudjinu. Pa lukav susjed sa zapada, pomaman*

³⁸ Navedena pripovijetka objavljena je kasnije i u Pavlinovićevim *Hrvatskim razgovorima* 1877., u kojima joj je podnaslov "O narodnosti". Tekstovi u *Razgovorima* pisani su u obliku dijaloga. Treba naglasiti kako su *Hrvatski razgovori*, a prije njih i tajni program *Hrvatska misao* (1869.), u potpunosti definirali Pavlinovićev politički program, odnosno usmjerili ga ka hrvatskoj nacionalnoj ideji. Usp. M. PAVLINOVIĆ, *Hrvatski razgovori*, pretisak, Nakladni zavod Globus, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 1994.

³⁹ Analizom stila navedene pripovijetke bavio se i I. Frangeš uspoređujući njezine dvije verzije, prvu objavljenu 1876. i drugu 1877. godine. Usp. I. FRANGEŠ, "Pripomene o Pavlinovićevu stilu", 42 – 66.

⁴⁰ *Narodni koledar*, 1864., 43.

*Turčin sa istoka, kroz vjekove borbe i nevjere, odtrogoše hrvatsko primorje od hrvatskoga zapleća; jal' pravije rekuć, maticu hrvatske kraljevine, Mletci zarobiše; Dalmaciju, majku hrvatske neodvisnosti, skučiše pod jaram.*⁴¹

Pavlinović posebno emotivno i afektivno tumači kategoriju narodnosti, na Putnikovo pitanje što je narodnost Duhovnik odgovara: "Nepitaj ti mene što je narodnost? ... jer teško svakomu, koji se njoj od drugoga uči. Narodnost se čuti; ona se naučiti nemože od nikoga; jer je nitko do Boga nije vriedan smisliti i prama srcu pogoditi. Čovjek koji nema svijesti, nije čovjek, nego na svietu žalost; Narod koji nema Narodnosti, nije Narod, nego stoka i tudja podgonica."⁴²

Općenito je pojam narodnosti, kao i u Banskoj Hrvatskoj, bio ključni preporodni pojam u Dalmaciji.⁴³ U mnogim se svojim govorima Mihovil Pavlinović stoga dotiče narodnosti. Treba naglasiti kako je pojam narodnosti kod Pavlinovića tijesno povezan s vjerom, odnosno da njegov nacionalni identitet proizlazi iz šireg (vjerskog) identiteta, što je i očekivano upravo zbog činjenice da ističe kako je narodnost Božji dar, da je ona zauvijek zadana i nepromjenjiva kategorija.⁴⁴ Konačno, Pavlinović je svoj svjetonazor uobličio pomoću dvaju temeljnih načela: vjerskog i nacionalnog, a konkretizirao ih je u geslu *Hrvat i katolik* u tajnom programu *Hrvatska misao* iz 1869. godine.

⁴¹ M. PAVLINOVIĆ, *Pjesme i Besjede*, 264.

⁴² *Narodni koledar*, 1864., 46.

⁴³ Svoje političke stavove i svoju percepciju Trojedne Kraljevine Pavlinović iznosi u fusnoti članka objavljenog u petom broju *Narodnog koledara* (1867.): "Današnja Trojedna kraljevina bila je i zvala se od početka jedino Hrvatska. Kad se Krešimiru Velikom podložila i ona tri četiri grada na što je bila spala rimska Dalmacija, on se prozva kraljem hrvatsko-dalmatinskim. Hrvatska se kraljevina naizmjenice pisala: kraljevina slavonska, da se kaže kako je to zemlja slavenska. Bela IV. god. 1246. kad svog sina okruni za sebe živa i imenova ga vojvodom ciele slavonske zemlje (Hrvatske), kralju hrvatsko-dalmatinskom nadoda i naslov slavonski. Tako je postalo ime trojedne kraljevine, trojno ime jedine kraljevine. U tih praznih imenih neki naziru osobitu sreću. Da jim i danas kogod ponudi još koji naslov kraljevinski jali kneževinski, samo da nas boljma slabi, bilo bi jih (na žalost!) koji bi se tim ponosili, i branili bi autonomiju svoje krpaste kraljevine, prostrane koju stotinu sežanja – Gle rodoljubja!" (*Narodni koledar*, 1867., 60 – 61).

⁴⁴ U prilog tvrdnji navodimo sljedeće Duhovnikove riječi u pripovijetci: "Ti si kršćanin i za to da ti kažem koliko ti je duši lašnje kad čuvaš svoju Narodnost. (...) Pa kako je svakomu pojedincu, tako je i svakomu Narodu na osob Bog svoj posao u velikoj mobi narodah odredio, dio muke i dio slave namienuo. Pa kako se nijedan čovjek nemože odreći svoga uma i razuma, niti svoje duše utrti; tako nijedan Narod nije pred Bogom vlastan sebe se odreći, i svoje svijesti zatajiti." (*Narodni koledar*, 1864., 46).

U ondašnjoj Dalmaciji egzistiralo je nekoliko narodnih (nacionalnih) identiteta, a njihovi su predstavnici smatrali da je upravo njihov najprikladniji za uspješno rješavanje situacije u kojoj se Dalmacija našla. Tako su autonomaši zastupali ideologiju slavo-dalmatinstva, smatrajući da je Dalmacija nacionalno neutralna; etnički, doduše, slavenska, ali nikako hrvatska pokrajina jer je talijanske kulture. S druge pak strane Pavlinović i njegovi pristaše smatrali su Dalmaciju hrvatskom zemljom, što je i vidljivo iz tekstova objavljenih u *Narodnom koledaru*. I u nekim se svojim govorima Pavlinović osvrnuo na pojam narodnosti smatrajući da su pojmovi *hrvatstvo*, *srbstvo*, *jugoslavinstvo* i *slovinstvo* vrlo nejasni i nedefinirani *"tako da su nekim prava strahota i plašilo, a neke zavode na prazne tlapnje i na škodljive obmane"*.⁴⁵

Ključni dio razgovora Duhovnika i Putnika, u kojem se ujedno skriva i preporodna poruka, nalazi se na samom kraju. Dajući iznimnu važnost prostom puku koji je utjelovio u Putniku, autor ga likom Duhovnika želi probuditi i mobilizirati u obrani vlastite narodnosti. Na Putnikovo pitanje kako će siromašan puk pomoći zaštitnicima i prijateljima narodnosti, autor odgovara: *"Puk, moj dragi, uzdiže zemlje i kraljevine; puk može pomoći i odneti: kad je puk u slogi ništa mu nemože odoljeti. Puk nezna, to je živa istina, ali znadu njegovi prijatelji, i njegove kolovodje. Kad ti začuješ da jedan pravi narodnjak diže svoj glas, ti mu ga potvrdi: što on veli, i ti govori, što pita i ti pitaj; pa vidićeš kakav će gromoviti glas zaoriti, kako će se razlijegati brda i doline, kako će se steći sve ono što se pita."*⁴⁶

Možda su baš ovdje najjasnije i najljepše artikulirani razlozi pokretanja *Narodnog koledara*. Poznavajući političku situaciju Dalmacije, dade se zaključiti kako su narodnjaci shvatili da se proces ujedinjenja sa sjevernom Hrvatskom ne će postići pomoću jednog angažiranog društvenog sloja; za ujedinjenje je potreban cijeli puk koji ne treba znati pojedinosti, ali u sebi treba nositi osjećaj narodne pripadnosti o kojemu govori Pavlinović.

⁴⁵ Odnose navedenih pojmova Pavlinović najeksplicitnije definira u svom govoru održanom u Imotskom na otvaranju čitaonice 1870. godine: *"Braćo moja, mi smo javno kazali i djelima posvjedočili, do kakve nam je sloge u slovinstvu; kakvo nam uzdanje u jugoslavinstvo, kakva ljubav, kakva zajednica sa srbstvom. Kad bi se mi i htjeli prati, da nismo Slovinci, da nismo Jugoslovinci itd. nebi nas oprala ni Drina, ni Sava, ni sva Dunajska voda, ni sve koliko Jadransko more: krv nije voda; a ljudi bi nam se rugali i nebi nam vjerovali; jer narodopis i jezikoslovje danas uče, da smo pleme slovinsko, da smo zemljopisno Jugoslovinci, da smo jezikom Srbi i Hrvati, iliti srbo-hrvati."* Usp. M. PAVLINOVIĆ, *Pjesme i Besjede*, 275.

⁴⁶ *Narodni koledar*, 1864., 48.

VI. KAKO JE PAVLINOVIĆ VIDIO "DRUGE"?

U kreiranju vlastitoga identiteta značajnu ulogu ima percepcija drugih naroda i kultura. Daniel-Henri Pageaux kao temelj za proučavanje kulturnog imaginarija drži oprjeku *identitet – alteritet*: "Ja promatram Drugog, ali slika Drugog prenosi također i neku sliku o meni samom. Nije moguće izbjeći da se slika o Drugom na individualnoj (pisac), kolektivnoj (društvo, zemlja, narod) ili polukolektivnoj (obitelj, mišljenja, misao) razini ne pojavljuje i kao negacija Drugog, kao dodatak, produžetak mog vlastitog tijela i mog vlastitog prostora. Želim govoriti o Drugom (najčešće zbog nužnih i složenih razloga) i govoreći o Drugom, ja ga niječem i govorim o samome sebi."⁴⁷

Vodeći se ovim postavkama, percepcija drugih naroda i kultura činila bi značajnu komponentu u realizaciji Pavlinovićeva identiteta. Iako je fokus Pavlinovićeva interesa u prvom redu usmjeren na vlastiti narod, kulturu i tradiciju, ipak su se u analiziranim priložima uspjele oblikovati i predodžbe vezane uz druge kulture i narode. U kreiranju tih predodžbi Pavlinović je vrlo oprezan; *Drugi* su prikazivani isključivo kao prijatnja, kao otimači sloboda hrvatskoga naroda. U svojim povijesnim člancima Pavlinović vrlo jasno ističe kako narodu nikad nije dobro pod tuđom vlašću i kako je njegov narod uvijek bio izigran kada bi se nagodio s *Drugima*. Uvijek je bio između Turaka i Mlečana koji su se obračunavali preko "naših glava". Možda njegov stav najbolje ilustrira sljedeća rečenica: "Onih mutnih i gluhih doba, kad Dalmacija osta na odmet domaćim razdorim, istočnoj mlohavosti, ugarskoj samovolji, mletačkoj lukavosti, turskoj sili..."⁴⁸ Nositelji negativnih vrijednosti Pavlinoviću su svi oni koji su zatirali hrvatsku narodnost, a posebice Mlečani i Turci; u člancima navodi kako je svaki Primorac: "žedan na Lacmana i na Turčina; jere misli da mu jedan tare narodnost, a jedan vjeru i narodnu slobodu."⁴⁹

Zanimljiv je izraz *Lacman*, što je germanizam od njemačke riječi *Landsmann*. U južnim je krajevima karakteristično njegovo konotativno značenje za tuđinca, stranca iz zapadne Europe. Ovdje je Pavlinović najvjerojatnije mislio na Mlečane, iako ni o Francuzima nije imao pozitivnije mišljenje. Navodi iznimnu lukavost Mlečana koji su se uvukli među hrvatski narod dajući mu određene povlastice, pa napravili razdor među Hrvatima. Upravo iz navedenih povlastica Mlečana proizlazi i spomenuta

⁴⁷ Daniel-Henri PAGEAUX, "Od kulturnog imaginarija do imaginarnog", u: *Kako vidimo strane zemlje. Uvod u imagologiju*, Srednja Europa, Zagreb, 2009., 125 – 150.

⁴⁸ *Narodni koledar*, 1866., 31.

⁴⁹ *Narodni koledar*, 1865., 22.

kulturološka distinkcija *klobuk – kapa*. Pavlinović u svojim člancima upozorava kako ni nakon sloma Mletačke Republike (1797.), kada je vlast preuzela Austrija i car Franjo I., u Dalmaciji nije bilo bolje. Ni jedno obećanje koje su dali, nisu ispunili. Pavlinoviću su ipak najgori bili Francuzi s njihovim novotarijama francusko-talijanske uprave, pa zato ističe kako su Bračani s radošću dočekali rusko brodovlje te zajedno s Poljićanima i Primorcima zametnuli ustanak protiv Francuza.

Negativnu predodžbu Francuza, što je nalazimo kod Pavlinovića, povezujemo sa spomenutim liberalnim duhom koji Francuzi unose u Dalmaciju, a koji je bio u oprjci s ideologemima vjere i tradicije koji su u najvećoj mjeri uobličili Pavlinovićev identitet. Okarakterizirani kao protivnici vjere, bilo je logično očekivati kako ne mogu visoko kotirati kod Pavlinovića i njegova kruga; stoga su upravo i karakterizacije kao *mrženi Jakobini* i *neznabošci Francuzi* vrlo česte u Pavlinovićevim priložima, ali i općenito u priložima koji su objavljivani u *Narodnom koledaru*.

U oprjci prema Francuzima možemo sagledati predodžbu Habsburške Monarhije. U spomenutoj pripovijetci "Jedna noć u Primorju", koju smo okarakterizirali kao ključni programatski Pavlinovićev prilog objavljen u *Koledaru*, nailazimo na sljedeći napis: "*Kad te se uplaše zlotvori, i tvoji i njegovi, doći će do tebe, milovaće te, svašta će ti govoriti: da onomu i onomu nije prama dobru; da mu nije vjerovati; da je on podmićen; da je on bunitelj, da je protiv zakonu, protiv kralju. Na sve to glave neokreći, nego tvrda vjera, svjedoči svomu prijatelju koliko te god glas donosi, uvjeren kao što si, da onaki čovjek duševan i pameten, niti je odmetnik ni bunitelj, nego pravi prijatelj i tvoj i kraljev.*"⁵⁰

U posljednjem retku Pavlinović navješćuje pozitivnu predodžbu i stav prema Habsburškoj Monarhiji. Naime, pozitivna predodžba Austrije iznimna je u cijelom imaginariju *Koledara*, govorimo li o zemljama i kulturama koje su u određenom razdoblju bile nadređene kulturi koja ih promatra odnosno percipira.⁵¹ Kao razlog navodimo ulogu Monarhije kao krovnog entiteta unutar kojeg se morao oblikovati vlastiti nacionalni prostor, ali je značajna i njezina uloga u rješavanju istočnog pitanja, koje je bilo aktualno u onom razdoblju. Također treba pridodati kako su upravo franjevci i pripadnici pučke inteligencije posebno isticali vjernost Monarhiji.

Protuturski stav koji pronalazimo kod njega, Pavlinović nasljeđuje od Kačića; *siloviti* Turci prikazani su kao opasnost ne samo Hrvatima nego cijelom slavenskom

⁵⁰ *Narodni koledar*, 1864., 48 – 49.

⁵¹ K. IVON, *Imagološka analiza zadarskih koledara*, 127 – 174.

svijetu. Pavlinović u svom zadnjem članku u *Narodnom koledaru* piše o najvećem Kačićevu protuturskom junaku, o Jurju Kastriotiću Skenderbegu. Upravo je u Kastriotićevu liku Pavlinović utjelovio pozitivnu predodžbu Albanije i Arbanasa. Iznimnoj okrutnosti i silovitosti Turaka Pavlinović kao protutežu postavlja junaštvo, hrabrost i dostojanstvo Arbanasa utjelovljeno u liku Skenderbega.

U članku se nadovezuje i na mletačku lukavost te donosi razgovor između Skenderbega i dalmatinskih providura koji su došli u Albaniju ponuditi mu mjesto zapovjednika mletačke vojske pošto Skenderbegovoj snazi nisu mogli odoljeti. Pavlinović vrlo negativno dočarava taj razgovor na iskrivljenom hrvatsko-talijanskom jeziku: providuri mu nude da bude *nobile venezian*, da bude u *libro zlatno*, da bude "*komandir u Arbaniji od strane serenissime republike, i da nosite veladun come noi*".⁵² Na to im Kastriotić odgovara: "*Recite vašoj vlasteli, odgovara Jura, da nediraju u moje, da mi dadu vjeru kako ja evo njima zadajem, da ću od sele uvijek uz njih biti u miru sa Krstom, a u borbi proti nekrstu. Neka pustite da Arbanas vlada Arbanijom; to je pravo; jer je Arbanija Arbanasu otačbina. Te vaše veladune, i te ostale prnje, držite za se i za vašu služinčad; a pustite nam naše dolame; to nam najsličnije odielo; naše junaštvo je nam najmilije plemstvo.*"⁵³

Ovdje je u ruho povijesnog događaja zavijena aktualna problematika, a ona se očitovala u različitim povlasticama kojima su Mlečani pridobivali dalmatinski puk i time činili razdor u dalmatinskom narodu. Providuri su začuđeni Skenderbegovim odgovorom,⁵⁴ a on naglašava kako će doći vrijeme kad će Hrvati na takvim pohvalama biti zahvalni.

U članku "Primorci i Primorje" (1865.) Pavlinović navodi kako su u XV. stoljeću Turci zauzeli Primorje, ali su im se hrabri Primorci uvijek otimali i nisu se *priginjali na harač*. Pavlinović navodi kako su mletački ratovi s Turcima kroz puna tri stoljeća sasvim opustošili Dalmaciju. Zanimljivo je spomenuti Pavlinovićevu sintagmu *Makarski Turci*, pod kojom podrazumijeva Turke "*koji su se malo pripitomili, da bi u*

⁵² *Narodni koledar*, 1871., 92.

⁵³ Isto.

⁵⁴ Jedan *conte* iz providurove pratnje, misleći da ga nitko ne razumije odgovara: "*hu che farabutti! Barbara zente. Beati i nostri šćavoni, che i ga el gusto da servir e vestir, e parlar, e far quel che femo noi altri loro padroni civilizadi. Bona zente! – nu blekušina! zgoljna divljač! Blago se našim šćavunim, kojim je najsladje, slušati, oblačiti, govoriti, i činiti i što i mi pitomi gospodari njihovi činimo. To su dobričine.*" (*Narodni koledar*, 1871., 92).

*njeku počeli s našim i prijateljevati.*⁵⁵ Ovdje je prikazan malo blaži, čak suradnički odnos s Turcima, koji su u tome vidjeli svoju korist jer je tada u Makarskoj bila trgovina soli za cijelu Bosnu i Hercegovinu.

VII. ZAKLJUČAK

Analizirajući sustav autopredodžbi i heteropredodžbi koji je oblikovao Mihovil Pavlinović na stranicama *Narodnog koledara*, u razdoblju svog aktivnog sudjelovanja u njegovoj realizaciji, mogu se potvrditi na početku postavljena polazišta o dvjema strujama Narodne stranke koje su rezultirale i različitim sklopom nacionalnog samopoimanja njihovih pripadnika. Drugo polazište koje je trebalo potvrditi dvije faze Pavlinovićeva političkog djelovanja također se, ali samo dijelom, reflektiralo u njegovim priložima, a kao razlog navodimo njegovo neobjavljivanje nakon 70-ih godina, kada Pavlinović ulazi u drugu fazu svoga političkog djelovanja. No, sa sigurnošću se može ustvrditi kako on ostaje politička paradigma *Narodnog koledara*. Stoga se njegov politički obrat koji je uslijedio, a koji su slijedili i ostali pripadnici njegova kruga, vjerno reflektirao na stranicama periodika. Nazivajući navedene faze uvjetno *jugoslavenskom* i *hrvatskom*, treba naglasiti kako se one međusobno ne isključuju te da je njihov odnos mnogo kompleksniji nego što se naizgled čini.

Naime, čak se ni u analiziranim priložima koji bi vremenski pripadali prvoj, *jugoslavenskoj* fazi njegova djelovanja, ne može govoriti o većoj učestalosti korištenja izraza vezanih uz slavensko/južnoslavensko atribuiranje narodnosti. Pavlinović u tom razdoblju djelovanja sve sastavnice koje su trebale potvrditi nacionalni identitet (jezik, običaji, etnografski opisi i dr.) i tada karakterizira isključivo hrvatski, što se potvrđuje u tekstovima. Stoga njegovo *slavenstvo/jugoslavenstvo* predstavlja nadređenu političku platformu, o kojoj Pavlinović i njegov krug nikad nisu razmišljali kao o mogućem nositelju određenih nacionalnih obilježja, što ih je u velikoj mjeri odvajalo i od one druge "liberalnije" struje narodnjaka. Postavljajući *slavenstvo* na vrh vlastite ideološke piramide, Pavlinović mu ne pridaje kvalitetu nacije, već šireg etničkog koncepta.

Prihvatimo li identitete kao promjenjive kategorije, možemo kazati kako u vrijeme Pavlinovićeve aktivne suradnje u *Narodnom koledaru* ne dolazi do preklapanja njegova kulturnog (etničkog) i nacionalnog (političkog) identiteta, odnosno da je

⁵⁵ *Narodni koledar*, 1865., 24.

njegov kulturni (etnički) identitet *južnoslavenski*, dok je njegov nacionalni (politički) identitet isključivo *hrvatski*. Pavlinoviću je nacionalni identitet dar od Boga, i stoga zauvijek zadana i nepromjenjiva kategorija.

S druge strane, analizirajući Pavlinovićeve predodžbe o drugim narodima i kulturama, a s obzirom na povijesni trenutak, logično je bilo očekivati većinom negativne opaske i primjere vezane uz *Druge*. Fokus je većinom na vlastitom narodu u namjeri da ga se poduči i međusobno što više približi. *Drugi* su uglavnom prikazivani kao prijatnija i otimači slobode hrvatskog naroda. Gledano općenito, Pavlinovićeve su heteropredodžbe u potpunosti oslikale ideologiju, ali i socijalnu i kulturnu pozadinu njegova kruga.

Sve navedeno u konačnici je rezultiralo vrlo slojevitim i zanimljivim osobnim imaginarijem Mihovila Pavlinovića prezentiranim u *Narodnom koledaru*, a koji je presudno utjecao na oblikovanje kulturnog imaginarija navedenog periodika. U širem kontekstu možemo ustvrditi kako je naznačio i smjernice razvoja cjelokupnog kulturnog imaginarija Dalmacije druge polovine XIX. stoljeća.

IZVORI

- *Narodni koledar novi i stari za prostu godinu 1863.*, (uredio J. Sundečić), Matica dalmatinska, Zadar, 1863.
- *Narodni koledar novi i stari za prestupnu godinu 1864.*, (uredio J. Sundečić), Matica dalmatinska, 1864.
- *Narodni koledar novi i stari za prostu godinu 1865.*, (uredio A. Šimonić), Matica dalmatinska, Zadar, 1865.
- *Narodni koledar novi i stari za prostu godinu 1866.*, (uredio A. Šimonić), Matica dalmatinska, Zadar, 1866.
- *Narodni koledar novi i stari za prostu godinu 1867.*, (uredio A. Šimonić), Matica dalmatinska, Zadar, 1867.
- *Narodni koledar novi i stari za prestupnu godinu 1868.*, (uredio S. Buzolić), Matica dalmatinska, Zadar, 1868.
- *Narodni koledar novi i stari za prostu godinu 1870.*, (uredio K. Ljubić), Matica dalmatinska, Zadar, 1870.
- *Narodni koledar novi i stari za prostu godinu 1871.*, (uredio K. Ljubić), Matica dalmatinska, Zadar, 1871.

LITERATURA

- BOTICA, Stipe, *Andrija Kačić Miošić*, Školska knjiga, Zagreb, 2003.
- BOTICA, S., "Neretva u Pavlinovićevoj rukopisnoj zbirci hrvatskih narodnih pjesama", u: *Don Mihovil Pavlinović i Neretva*, Neretvanska riznica umjetnina i inih vrijednosti, Zagreb, 2007., 19 – 26.
- DIKLIĆ, Marjan, "Odnos između Mihovila Pavlinovića i Ive Prodana", u: *Mihovil Pavlinović u hrvatskoj politici i književnosti*, ur. Nikša Stančić, Globus, Zagreb, 1990., 127 – 137.
- DIKLIĆ, M., *Pravaštvo u Dalmaciji do kraja Prvog svjetskog rata*, Matica hrvatska, Zadar, 1998.
- DIKLIĆ, M., *Dalmacija u XIX. stoljeću (1797. – 1918./20.)*, Matica hrvatska, Zadar, 2010.
- DUKIĆ, Davor, *Sultanova djeca. Predodžbe Turaka u hrvatskoj književnosti ranog novovjekovlja*, Thema, Zadar, 2004.
- DUKIĆ, D., "Andrija Kačić Miošić i književnost makarskog primorja: Prolegomena za jednu regionalnu književnu povijest", u: *Tematološki ogledi*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2008., 86 – 95.
- DUKIĆ, D., "Predgovor: O imagologiji", u: *Kako vidimo strane zemlje. Uvod u imagologiju*, Srednja Europa, Zagreb, 2009., 5 – 23.
- FRANGEŠ, Ivo, "Pripomene o Pavlinovićevu stilu", u: *Suvremenost baštine*, ur. Albert Goldstein i Dubravko Jelčić, Matica hrvatska, Zagreb, 1992., 42 – 66.
- GANZA ARAS, Tereza, "Ilirstvo Nikole Tommasea", u: *Dalmacija u narodnom preporodu 1835. – 1848.*, ur. Nikola Ivaniššin, Narodni list, Zadar, 1987., 145 – 165.
- GLAVINA, Frano, "Kulturno-politička strujanja u Makarskoj i njenom primorju u 19. stoljeću", *Makarski zbornik*, knj.1, Makarska, 1970., 425 – 500.
- HUNTINGTON, Samuel P., *Tko smo mi? Izazovi američkom nacionalnom identitetu*, Izvori, Zagreb, 2007.
- IVON, Katarina, *Imagološka analiza zadarskih koledara (Narodni koledar i Svačić)*, doktorska disertacija, Zageb, 2011.
- JELČIĆ, Dubravko, "Mihovil Pavlinović", u: *Don Mihovil Pavlinović i Neretva*, Neretvanska riznica umjetnina i inih vrijednosti, Opuzen – Zagreb, 2007., 7 – 12.
- MIMICA, Bože, *Omiška krajina – Poljica – Makarsko primorje: od antike do 1918. godine*, Vitagraf, Rijeka, 2003.
- PAGEAUX, Daniel-Henri, "Od kulturnog imaginarija do imaginarnog", u: *Kako vidimo strane zemlje. Uvod u imagologiju*, Srednja Europa, Zagreb, 2009., 125 – 150.
- PAVLINOVIĆ, Mihovil, *Pjesme i Besjede Mihovila Pavlinovića. God. 1860–72.*, tiskom Narodnoga lista, Zadar, 1873.
- PAVLINOVIĆ, M., *Hrvatski razgovori*, Nakladni zavod Globus, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 1877. (pretisak priredio N. Stančić 1994.)
- RADOS, Zvezdana, *Hrvatska književnost u Zadru (19. st.). Između nacionalne romantike i pučkoprosvjetiteljskog realizma*, Thema, FRAM ZIRAL, Zadar – Mostar, 2007.

K. Ivon ♦ Mihovil Pavlinović u *Narodnom koledaru*...

- STANČIĆ, Nikša, *Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji (Mihovil Pavlinović i njegov krug do 1869.)*, Sveučilište u Zagrebu, Centar za povijesne znanosti – Odjel za hrvatsku povijest, Zagreb, 1980.
- STANČIĆ, N., "Mihovil Pavlinović u narodnom preporodu u Dalmaciji i u hrvatskoj politici 19. stoljeća", u: *Mihovil Pavlinović u politici i književnosti*, Globus, Zagreb, 1990., 9 – 37.
- ZELIĆ-BUČAN, Benedikta, *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i don Mihovil Pavlinović*, Matica hrvatska, Split, 1992.

Katarina Ivon

MIHOVIL PAVLINOVIĆ IN THE ANNUAL PUBLICATION *NARODNI KOLEDAR* A COMPLEX PERSONAL IMAGINARIUM OF THE SECOND HALF OF THE XIXTH CENTURY

Summary

In the reconstruction of Pavlinović's identity presented in the annual publication *Narodni koledar* (Folk Calendar), the author chose as basic starting positions two historical facts evident in the analysed examples. First, the presence of two variants of the National Party in Dalmatia in the second half of the XIXth century; this may be brought into relation with the culturological contrast between urban and rural Dalmatia, which in the end resulted in differing national self-perceptions of people belonging to these two groups. Second, also arising from the mentioned culturological distinction, indicates to two phases in Pavlinović's political activity. These phases were reflected entirely on the forming of the cultural imaginariium of the annual publication *Narodni koledar*, making it thereby rather important in the context of the reconstruction not only of Pavlinović's personal imaginariium, but also of the historical, political and cultural situation of that period in Dalmatian (Croatian) history.

Keywords: Mihovil Pavlinović, *Narodni koledar*, the National Revival in Dalmatia, self-perceptions, hetero-perceptions, cultural imaginariium, XIXth c.